

Könczöl Miklós¹

Epiktétosz a politikai hatalomról

Epiktétosz alakját gyakran állítják Marcus Aureliusé mellé, kiemelendő, hogy a sztoikus tanítás egyaránt vonzó lehet a rabszolga és a császár számára.² Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy Epiktétosz nem egy római átlagpolgárnak, hanem a Nero-kor egyik befolyásos tisztviselőjének, Epaphroditusnak volt a szolgája, és már azelőtt lehetősége nyílt filozófiát tanulni Musonius Rufusnál, hogy elnyerte volna szabadságát.³ A politikai hatalom témája nem szükségképpen idegen tehát a gondolkodásától, még ha életfilozófiájának általános elveiből az következik is, hogy az efféle tényezők a jó élet szempontjából nem bírnak jelentőséggel.

Az alábbiakban a *Beszélgetések* néhány darabja (az I. könyv 1., 2. és 19. fejezete)⁴ segítségével igyekszem bemutatni a politikai hatalom Epiktétoszra jellemző megközelítését. Úgy látszik, hogy legalább két különböző perspektíva jelenik meg ezekben a szövegekben: egy *külső* nézőpont, ahonnan tekintve a politikai hatalom olyasvalami, ami nem tartozik a hatalmunkba, S ezért a legbölcsebb, ha figyelmen kívül hagyjuk, másfelől pedig egy *belső*, az egyén saját hatalmára reflektáló, amely utóbbi része azoknak a körülményeknek, amelyek befolyásolhatják a cselekedetek erkölcsi helyességét.

Először sorban áttekintem a három fejezetet, kiemelve az Epiktétosz politikai hatalommal kapcsolatos nézetei szempontjából fontos állításokat, majd összegezem a hatalom két aspektusát illető megfigyeléseket.

¹ Egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Jogbölcseleti Tanszék; tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet. Kapcsolat: konczol.miklos@jak.ppke.hu.

² Így például Sándor István: A sztoikus állam- és politikaelméletek áttekintése. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 37. (2000), 47–48.

³ Epiktétosz életét és pozícióját illetően lásd Fergus Millar: Epictetus and the Imperial Court. *Journal of Roman Studies*, 55. (1965), 1–2. 141–148. áttekintését.

⁴ Az idézetekben szereplő magyar szöveg Steiger Kornél fordítása: *Beszélgetések*. In *Epiktétosz összes művei*. 2. javított kiadás. Budapest, Gondolat, 2016. 9–281.

A politikai hatalom mint „külső tényező”

Az első beszélgetés középpontjában „képzeink helyes kezelésének” (I, 1, 7.) kérdése áll. Ezt állítja aztán szembe az emberi lények azon tulajdonságaival, amelyekre nincsen befolyásuk, S általában mindazokkal a körülményekkel, amelyek kívül esnek az emberi értelmén (I, 1, 14.). Ebben az összefüggésben kerül szóba a hatalom problémája is. Az első példa a természeti erőké: jóllehet az embernek szüksége van a szél erejére ahhoz, hogy hajózhasson, irányítani nem tudja (I, 1, 16.). A további példák már a politika világából származnak, és az uralkodónak az alattvalók élete feletti hatalmához kapcsolódnak.

Az egyén a bemutatott esetek mindegyikében külső – természeti vagy társadalmi – erőnek van kitéve, a kérdés pedig az, hogy hogyan kell ezekre a helyzetekre tekinteni. A széllal kapcsolatban megfogalmazott általános tanács – tudniillik hogy „[a]bban kell a legjobban kiképeznünk magunkat, ami hatalmunkban áll, a többi dolgot úgy kell vennünk, amint természet szerint van” (I, 1, 17.) – követése nem minden esetben látszik könnyűnek, legalábbis amikor az embert a kivégzés veszélye fenyegeti.

Az elsőként megfogalmazott meglátás arra mutat rá, hogy abszurd volna megpróbálnunk megváltoztatni azt, ami adott számunkra, S hasonlóan áll a dolog a panaszkodással is.⁵ Ezt követi, már komolyabb tónusban, Plautius Laternus példája, aki „odanyújtva a nyakát fogadta a csapást, majd – mivel a vágás gyengére sikeredett – egy pillanatra behúzta a nyakát, majd ismét odanyújtotta” (I, 1, 19.). Ezt a példát az kapcsolja az előző passzushoz, hogy Laternus nem panaszkodik helyzetének igazságtalan voltára, jóllehet hóhérja szintén részese volt a Piso-összeesküvésnek.⁶ Ami magatartásának példaértékét illeti, annak lényege, hogy megjelenik benne a külső hatásra adott ösztönös reakció („behúzta a nyakát”), amelyen azonban nyomban úrrá is lesz („egy pillanatra”), majd az akarat vezérelte

⁵ Vö. I, 1, 18.: „Egyedül engem kell lenyakazni? – Miért? Azt akarod, mindenkit nyakazzanak le csak azért, hogy vigaszt leljél?” Az akasztófahumort sem nélkülöző kérdés-felelet előzményei közül érdemes megemlítenünk Xenophón Szókratészét, aki a következőképpen válaszol barátja, Apollodórosz sopánkodására, amiért „igazságtalanul hal meg”: „Talán jobb szeretnéd látni, kedves Apollodóroszom, hogy igazságosan hurcolnak halálba, mint hogy igazságtalanul?” (*Apologia*, 28.) Az idézett fordítás: Szókratész védőbeszéde bírái előtt. Ford. Németh György. In Németh György (szerk.): *Xenophón filozófiai és egyéb írásai*. Budapest, Osiris, 2003. 253.

⁶ Vö. Tacitus: *Annales* XV, 60: „A rabszolgák kivégzésére fenntartott helyre hurcolják, Statius tribunus kezétől kapja a döfést, miközben állhatatosan hallgatott és egyetlen szóval sem vetette a tribunus szemére ugyanabban való részességet.” Laternusnak ráadásul nem adták meg „még a halál rövid megválasztását sem” (azaz a lehetőséget, hogy öngyilkosságot kövessen el, uo.), ami miatt az őt ért szerencsétlenség még inkább hasonlít egy természeti csapásra. Az *Annales* szövegét Borzsák István fordításában idézem: Évkönyvek. In Publius Cornelius Tacitus: *Tacitus összes művei*. Szeged, Szukits, 2001. 385.

cselekvés, amelynek forrása annak az észszerű megfontolása, hogy mi a helyes az adott helyzetben („odanyújtva a nyakát [...], majd ismét odanyújtotta”).⁷

Kevésbé egyértelmű az ezt követő utalás egy személyre, aki Epaphroditusnak adott válaszában rámutatott, hogy nem tartozik számadással a hivatalnoknak (I, 1, 20.). Ennek oka részben a szöveg némiképp homályos fogalmazása.⁸ Ám akár kapcsolódik a történet Laternuséhoz (vagy általánosabban a Piso-féle összeesküvéshez),⁹ akár nem, a tanulság egyrészt a félelem leküzdése, másrészt pedig az, hogy tudatában kell lennünk, mi tartozik ránk, és mi nem. A Nero nagy hatalmú szabadosának adott tiszteletlen válasza a félelemnélküliség példája, Epaphroditus viszont híján van annak a belátásnak, hogy a kérdés túlmegy kompetenciája határain. Ez utóbbi pedig átvezet az Epiktétosz által hamarosan levont tanulsághoz (I, 1, 21.), valamint az ezt követő elmélkedéshez (I, 1, 22–25.).

A következő példa Thræsa Paetus és Musonius Rufus párbeszédét idézi fel. Az előbbi hajlamos volna az azonnal bekövetkező halált választani a jövőendő száműzetés helyett, az utóbbi azonban rámutat, hogy inkább azt kellene gyakorolnia, hogy „elégedett légy azzal, amit kaptál” (I, 1, 27.), ezzel zárójelbe téve az egyén jövőjét illető preferenciákat.

Végül a fejezet utolsó példája Paconius Agrippinus figyelemre méltó egykedvűsége, amellyel az ellene folytatott senatusi eljárás híreit fogadja. Epiktétosz itt meglehetősen egyértelműen fogalmaz következtetésében: „amit gyakorolnia kellett”, nem más, mint hogy törekvése „akadályozhatatlan legyen”, ugyanakkor „ne botoljék bele semmibe, amit háritani kíván” (I, 1, 31.). A zárómondatok ismét a halálra készülés gyakorlatát mutatják be, egyszersmind fölvetik a „hogyan?” kérdését. A nem a saját tulajdonunkba tartozó dolog visszaszolgáltatásának gondolata a halál jellegzetes sztoikus megközelítése, a megfelelés fogalma („ahogyan ahhoz illik, aki [...]”: I, 1, 32.) pedig már a második értekezés központi témáját előlegezi.

⁷ Vö. Robert F. Dobbin: *Epictetus, Discourses: Book I*. Oxford, Clarendon, 1998. 74, aki a visszahúzó momentumát *propathéi*aként azonosítja, azaz „az elme és az értelem sajátos feladatát akadályozó hirtelen és megfontolás nélkül támadt lélekmozgások” (fr. 9. = Gellius: *Attikai éjszakák* XIX, 1, 17.) közé sorolja.

⁸ Vö. Dobbin (1998): i. m. 75, aki szerint az illető maga Laternus lehetett. Lásd még Steiger (2016): i. m. 13, 11. j.

⁹ Hasonló jeleneteket (az összeesküvőt cselekedetének indokáról kérdezik, később pedig előre nyújtja nyakát, de csak két csapással végzik ki) találunk az *Annales*ben (XV, 67.); ezek főszereplője Subrius Flavus. Elképzelhető, hogy Epiktétosz szövegében egybeolvasztja Flavus és Laternus történetét.

A politikai hatalom mint lehetőség

Epiktétosz második értekezése annak hangsúlyozásával kezdődik, hogy a kellemetlen élményeket a megértésük teheti elviselhetővé (I, 2, 1–4.). A szöveghelyen említett példák rámutatnak, hogy egyfelől egy bizonyos fajta esemény észszerűsége állandó lehet, noha ennek ismerete az egyén részéről korántsem az („a spártaiak elviselték, hogy megkorbácsolják őket, miután megtanulták, hogy ez észszerű dolog”). Másfelől azonban ez utóbbi, személyes tudás vagy vélemény az, amely az emberi cselekvést irányítja („[h]a valaki úgy érzi, hogy ez észszerű dolog, akkor megy, és felakasztja magát”).

Epiktétosz ennek nyomán három fontos állítást fogalmaz meg. Először, hogy az események személyes megítélése eltérő lehet (I, 2, 5.); másodsor, hogy a nevelés segíthet abban, hogy „megtanuljuk a természettel összhangban alkalmazni az észszerű és az észszerűtlen fogalmát a részleges dolgokra” (I, 2, 6.); harmadszor pedig, hogy legalább két tényező játszik mindebben szerepet: egy általános (a „külső dolgok értékelése...”), és egy személyhez kötött, „[...] amely kinek-kinek a saját életszerepének megfelelő dolgokra vonatkozik” (I, 2, 7.). Az első és második állítást egy további példával illusztrálja: itt a kérdés, vállalkozzék-e az ember arra, hogy tartja az uralkodó éjjeliedényét olyan helyzetben, amelyben a feladat elutasítása büntetést vonna maga után (I, 2, 8–11.). Különböző személyek különbözőképpen dönthetnek attól függően, hogy hogyan ítélik meg döntésük hasznait és kárait. Külső szempontból a helyzet megítélése és az útmutatás szükségszerűen az általános értéksorrend meghatározására korlátozódik. Az egyén személyisége és önértékelése mindenki más számára hozzáférhetetlen;¹⁰ ugyanakkor ezek látszanak a döntő tényezőknek. Ezt a meglátást négy további példa hivatott megerősíteni: két történeti és két személyes.

Az első történeti példa egy bizonyos Florus és Agrippinus párbeszéde. Az előbbi azt fontolgatja, hogy részt vegyen-e Nero ünnepélyén (nehogy az uralkodó bosszút álljon rajta), az utóbbi pedig támogatja a részvételét, de leszögezi: ő maga „még csak nem is gondolkozott ezen” (I, 2, 12–13.). Itt a kétféle megítélés között erkölcsi szempontú különbség mutatkozik: Epiktétosz figyelmeztet, hogy az adottságokra fordított figyelem akadálya lehet annak, hogy az ember életszerepének (*proszópon*, I, 2, 14.) megfelelően viselkedjék. A következőkben ezt a szerepet úgy határozza meg, mint amelyet az egyén saját maga számára választott. A köpeny szövetének metaforája azt sugallja, hogy a kezdeti döntés határozza meg, hogy milyen tényezőket kell figyelembe vennünk, amikor különböző cselekedetek között kell döntenünk. Noha a bíborszínű szál többet ér a fehéréknél,

¹⁰ Lásd majd I, 2, 11.: „Csakhogy ez nem méltó hozzám. – Ezt a további szempontot neked kell bevezetned a vizsgálatba, nem nekem.”

amennyiben ennek „köszönhetően a szöveg többi részét is illendőnek és szépnek látjuk” (I, 2, 18.), az is világos, hogy nem a bíbor szálak alkotják a többséget a szövegben („kicsi és ragyogó rész”, uo.).

Ezt a képet magyarázza a következő példa is, amelynek főszereplője Helvidius Priscus (I, 2, 19–21.). Amikor Vespasianus felszólítja, hogy ne kérjen szót a senatusban, Priscus elhárítja a kérést, az uralkodó fenyegetéseire pedig a szerepeik közti különbségre hivatkozva válaszol. Az előző példához hasonlóan, noha Vespasianus szerepe egyértelműen negatív, Priscus nem ítéli el őt. Csak Epiktétosz hangsúlyozza kettejük morális különbségét azzal, hogy elmeséli a történetet, és hogy rámutat: mások talán nem mondtak volna ellent a *princeps*nek (I, 2, 23–24.). Ami a metaforát illeti, itt egy újabb elemmel gazdagodik a „bíbor szál” leírása: nem csupán különbözik a szöveg nagyobb részétől, de „helyes példát állít a többi elé” (I, 2, 22.). Azon túl tehát, hogy a közösség egészét jobbra teszi, az erényes ember polgártársainak jellemét is fejleszti, így lehetséges, hogy egyes személyek fejlődéséhez is hozzájárul.

A két következő példa az egyén életszerepéhez kötődő erkölcsi megfontolások súlyára hívja fel a figyelmet – mint azt Epiktétosz maga is hangsúlyozza (I, 2, 28.). Az atléta, aki nem engedi nemi szerveit amputálni, noha ez annyit jelent, hogy kezelés híján meg fog halni (I, 2, 25–26.), és Epiktétosz, aki nem vágja le szakállát akkor sem, ha ez az életébe kerül (I, 2, 29.), egyaránt azt példázza, hogy a politikai megfontolásoktól függetlenül az egyén korábbi életútja meghatározza azt, hogy milyen döntéseket hozhat, ha egyszersmind meg kívánja őrizni integritását.

A nevelés kérdése, amely a szöveg elején mintegy zárójelbe került, a következőkben (I, 2, 30–32.) kerül elő ismét. A szövegrész elején azzal a kérdéssel szembesül az olvasó, hogy honnan lehet tudni, vajon mi felel meg az egyén jellemének. Epiktétosz ezúttal a képességekhez köti az életszerepet, és úgy fogalmaz, hogy „[a]ki közülünk ilyen erőnek van birtokában, annak számára ez nem marad észrevétlen” (I, 2, 31). A csorda védelmében az oroszlánnal is szembeszálló bika képe mutatja, hogy a képességekkel együtt jár az a kötelesség, hogy a közösség érdekében használjuk őket. Amíg a képességek tudata a jelek szerint azok pusztta létezéséből következik, maguknak a képességeknek először ki kell fejlődniük (I, 2, 32.).

A záró részben Epiktétosz a morális képességek fejlesztésére koncentrál. Ez a lehetőség állítása szerint minden racionális élőlény számára nyitva áll, még ha a végeredmény nem is lesz kiemelkedő. A kiemelkedő képességek hiánya mindazonáltal nem szabad, hogy eltántorítson az önnevelés céljának követésétől. Ilyenformán az egyén befolyási körén kívül eső körülmények értékének mérlegelése a döntéshozatal erkölcsileg elfogadható módja, hogyha azt tudatos és észszerű szerepválasztás előzte meg. Ha ez a választás az egyén képességeinek ismeretén

alapszik, a képességeket pedig kellő fegyelemmel fejlesztjük, az Epiktétosz által kínált perspektíva nem egyéb, mint az erkölcsi előrehaladás felfelé tartó spirálja.

Racionalitás és téves meggyőződés

Az előző két szöveggel ellentétben a 19. fejezet kevésbé mély megfigyeléssel kezdődik: akik felsőbbrendűnek érzik magukat, kérdőkékké válhatnak, hacsak nem kaptak megfelelő nevelést (I, 19, 1.). Epiktétosz ezt a hatalmával hivatkozó zsarnok példáján mutatja be (I, 19, 2–10.). A tanulság, hogy az efféle hatalom nem egyéb, mint látszat, valamint hogy a bölccsel folytatott képzeletbeli beszélgetésben említett jelenségek („mindenki gondoskodik rólam”; „hatalmamban áll [...]”, hogy lenyakasztassalak”) nem kizárólag a zsarnok személyével kapcsolatosak. A vele való foglalkozás (*therapeuein*) nem különbözik attól, ahogyan az ember a számára hasznos dolgokkal törődik. Másrészt az ártani tudás sem haladja meg egy betegség erejét. Így hát a zsarnok alattvalói szemében mutatkozó értéke még csak nem is kifejezetten emberi érték. A zsarnok életszerpe ugyanakkor – a példa alapján – racionálisnak sem tekinthető, ami azt mutatja, hogy nem valósította meg, és nem fejlesztette sajátos emberi képességeit („képzetlen”). Ugyanezért csakis a hozzá hasonlóan műveletlen emberek számára aggasztó az a gondolat, hogy a zsarnok esetleg árthat nekik (I, 19, 7–8.).

Az értekezés következő része az alattvalók már említett szempontját fejti ki, amelyet Epiktétosz igyekszik az önzés látszatával szemben megvédeni (I, 19, 11–15.). Azzal érvel, hogy az önmagunk jóllétére fordított gond nem zárja ki, hogy egyszersmind a közösség javát is szem előtt tartsuk. Epiktétosz mindezt Zeusz példájával támasztja alá (I, 19, 12.). A látszólag önző cél, hogy mindenhatóan tekintsék, elkerülhetetlenné teszi, hogy az isten kielégítse mindazoknak a szükségleteit, akik hatalma alatt állnak. Ebből pedig világosan látszik, hogy az önérdék szolgálata is csak önzetlen cselekedetek révén lehetséges. Ez utóbbiak viszont önzetlen megfontolásokat igényelnek: Zeusz csak akkor érheti el célját, ha nem egyszerűen azt teszi meg, amit az emberek kérnek tőle, hanem azt, ami valójában a javukat szolgálja. Minthogy pedig az emberiség is részesedik Zeusz racionális természetében, az isten jóindulatának jele az, hogy „az értelmes élőlény természetét [...] úgy alkotta meg, hogy a saját javára szolgáló dolgok közt nem akad egy sem, amelyik ne hajtana valami hasznot a közérdek számára is” (I, 19, 13.). Ennek fényében tehát az önmagunk érdekével való törődést nem önzésként kell értékelnünk, hanem úgy, mint ami megfelel az *oikeiósizisz* egyetemes elvének (I, 19, 14–15.).

A fejezet harmadik, utolsó részében Epiktétosz visszatér a politikai hatalmat övező tévhitekhez. Ha valaki úgy gondolja, hogy az adottságok erkölcsi értékkel

bírhathatnak, az szerinte szükségszerűen vezet a zsarnok iránti nagybecsüléshez (és hízélgéshez) (I, 19, 16.), ami pedig a kegyenceikre is kiterjed. „Hogyan is válhatna egy csapásra bölcsé valaki attól, hogy a császár az éjjeliedénye felügyeletével bízta meg?” – kérdezi, felidézve Feliciónak, Epaphroditus cipészének (tehát egy felszabadított rabszolga rabszolgájának) a példáját. Feliciót haszontalansága miatt eladták, utóbb azonban Nero háztartásába került, S onnantól kezdve még korábbi gazdája is tisztelettel volt iránta (I, 19, 17–19.). Ez nemcsak azért helytelen, mert ellentmond a szolgálval kapcsolatos korábbi rossz tapasztalatoknak, hanem azért is, mert alapja egy téves következtetés abból a tényből, hogy a rabszolga most már közeli kapcsolatban áll a legnagyobb hatalmú emberekkel.

A szerencsés rabszolga esetét két másik példa is követi, mindkettő a közhivatalokkal kapcsolatosan. Az első egy tribunusé: Epiktétosz elmondja, hogy mások milyen jelét adják tiszteletüknek (I, 19, 24.), és hogy a tisztviselő maga hogyan ad hálát az isteneknek hivataláért (I, 19, 25.). Mindkét fajta magatartás a műveletlenség jele szerinte, hiszen máskülönben nem tekintenék az illetőt értékesebbnek, mint annak előtte, és ő maga sem tartaná hivatalát értékesebbnek, mint a megfelelő erkölcsi jellemet. A második példában Epiktétosz maga ad tanácsot valakinek, aki egy városi Augustus-pap tisztére pályázik (azaz a császárkultusszal kapcsolatos hivatalra). A leendő pap által említett előnyök sztoikus szemmel nem túlságosan meggyőzőek, hiszen egy adott helyhez és időhöz kötődnek. Ráadásul, amint Epiktétosz utolsó mondatából is kitűnik, még aki a külsőségekre összpontosít, az is találhatna magának szerencsésebb megoldást: „Ha mindenáron koszorúra vágyasz, fonj egyet rózsából, és rakd a fejedre, az jobban fog állni” (I, 19, 29.).

A politikai hatalom két aspektusa

Epiktétosz *Beszélgéseinek* fent áttekintett fejezetei alapján úgy látszik, hogy a kettő közül a fontosabbik, de legalábbis gyakrabban előkerülő megközelítés szerint a politikai hatalom kívül esik az egyén cselekvésének hatókörén, és mint ilyet leghelyesebb figyelmen kívül hagyni. Nevezhetjük ezt az *apolitikus* álláspontnak. Ebből egyfelől az következik, hogy a politikai vezető hatalma csupán a külső körülményekre terjed ki, S ezért nem árthat az értelmes emberi lényeknek, már amennyiben valóban azok. Az észszerűség éppenséggel azt diktálja, hogy ne ijedjünk meg a zsarnok fenyegetéseitől, és ne is igyekezzünk politikai hatalomra szert tenni. A másik folyomány, hogy jóval lényegesebb dolgok is vannak, amelyekkel foglalkozhatunk, S ezek – legalább részben – a hatalmunkban is állnak. Mindezek alapján tehát fontosabb, hogy ne higgyük el, hogy a zsarnok valódi hatalommal rendelkezik, mint hogy magunk igyekezzünk hatalmasokká válni.

Ez a nézőpont Epiktétosz számos példájában is megjelenik. A szenatori rend, „a sztoikus ellenzék” egyes alakjaihoz kapcsolódó történetek is olyan példaképeket kínálnak, akik nem rettennek meg mindattól, ami az uralkodó ellenszenve vagy bosszúja nyomán érheti őket. A fiktív párbeszédekben többször is elhangzik a zsarnoknak szóló figyelmeztetés, amely rámutat állítólagos „mindenhatóságának” korlátjaira. A tanulság, hogy csakis a filozófia iránt érzéketlenek csodálják vagy irigylik koruk politikai hatalommal bíró személyiségeit.

A szenatorok, mint Agrippinus vagy Priscus, de akár a saját erejének tudatára ébredő, és azt a közössége védelmére fordító bika példája is arra mutat azonban, hogy más aspektusból is tekinthetünk a politikai befolyásra. Ezt tekinthetjük a *politikai* nézőpontnak. A szenatorok hatalma adottságként, nem pedig kívánatos dologként jelenik meg itt, egyfajta kvázi természeti képességként, amelyet birtokosa saját jellemével összhangban használhat, és kell is hogy használjon. A jellem összetevői közé tartozik az egyén erkölcsi választásainak sora, valamint a társadalomban elfoglalt helye is. Ez utóbbit a politikai közösség többi tagja érzékeli, és csak részben áll az egyén hatalmában, ugyanakkor olyan tényező lehet, amely kiemelt jelentőséget ad a cselekvő által mutatott példának.

Ennek megfelelően a társadalmi pozíciót is kétféleképpen közelíthetjük meg. Egyfelől nyilván nem azonos az erkölcsi kiválósággal. Másfelől azonban lehet az egyén közösség iránti szolgálatának az eredménye. Látunk olyan példákat, amelyekben valaki alacsony sorból jut szédítő magasságba, mint Epaphroditus cipésze, és olyanokat, amelyekben valaki tudatára ébred saját hatalmának, és a politikai közösség szolgálatába igyekszik azt állítani, mint a 2. fejezet *szenatorai*.¹¹ Az előbbiből a tanulság, hogy a pozíció megváltozása nem javítja az illető képességeit, az utóbbiak pedig felvetik a kérdést, hogy a példamutatás lehetősége pusztán olyan adottságoknak köszönhető-e, mint a család vagy az osztály-hovatartozás, vagy a személyes döntések és szerepválasztások is alakíthatják. Erre talán az lehet a válasz, hogy a társadalmi háttér és az erkölcsi választás is szükséges, ám önmagában nem elégséges feltétele annak, hogy az egyén hatással lehessen azokra, akiknek példát szeretne mutatni.

A politikus nézőpontnak eszerint ki kell egészülnie apolitikus megfelelőjével is, mert csak így kerülhető el, hogy a (politikai) hatalom birtokosai a zsarnokhoz hasonlóan önteltekké vagy kiábrándultakká váljanak. Míg az utóbbi, az apolitikus perspektíva univerzális abban az értelemben, hogy csupán észszerű gondolkodást igényel annak a belátása, hogy a politikai hatalom kívül esik döntéseink hatókörén, a politikus megközelítés minden esetben az egyén konkrét helyzetéhez kötődik. A politikai befolyásukat felismerő személyeknek elsőként végig

¹¹ Ebben az értelemben pedig a politikai szerepvállalás erkölcsi értékkel bírhat. Vö. Hendrik Nikoletta: A bölcs politikai szerepe a sztoicizmusban. *Különbőség* 16. (2016), 1. 37.

kell gondolniuk a saját helyzetüket, ehhez azonban az is kell, hogy ez a helyzet valóban befolyást jelentsen. Úgy látszik tehát, hogy végső soron ennek is feltétele bizonyos külső körülmények megléte. Epiktétosz semmit sem mond arról, hogy Agrippinus vagy Priscus hogyan jutott el arra a pontra, amikor célul tűzhetette ki a maga számára, hogy ő legyen a szőttes „bíbor szála”. Azt azonban fontosnak tartja elmagyarázni, hogy az egyébként nyilvánvalóan megmutatkozó képességeket szükséges fejleszteni. Bőven van hát tere az önnevelésnek, ugyanakkor valamiféle „politikai képzésnek” is, amelynek során a politikai képességek jeleit mutató személyek tanácsokat kaphatnak a bölcsektől – Epiktétosz párbeszédvázlatai azt érzékeltetik, hogy ez utóbbi hogyan működhet.

Felhasznált irodalom

- Dobbin, Robert F.: *Epictetus, Discourses: Book I*. Oxford, Clarendon, 1998.
- Epiktétosz: Beszélgetések. In *Epiktétosz összes művei*. 2. javított kiadás. Ford. Setiger Kornél. Budapest, Gondolat, 2016. 9–281.
- Hendrik Nikoletta: A bölcs politikai szerepe a sztoicizmusban. *Különbség*, 16. (2016), 1. 23–45.
Online: <https://doi.org/10.14232/kulonbseg.2016.16.1.199>
- Millar, Fergus: Epictetus and the Imperial Court. *Journal of Roman Studies*, 55. (1965), 1–2. 141–148. Online: <https://doi.org/10.2307/297436>
- Németh György (szerk.): *Xenophón filozófiai és egyéb írásai*. Budapest, Osiris, 2003.
- Sándor István: A sztoikus állam- és politikaelméletek áttekintése. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, 37. (2000), 27–54.
Online: <https://bit.ly/3aCftk1>
- Tacitus, Publius Cornelius: *Tacitus összes művei*. Ford. Borzsák István. Szeged, Szukits, 2001.